

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра фінансів

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

(підпис)

“ ” травня 2019 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня бакалавр
зі спеціальності «Фінанси і кредит»
на тему: «Податок на додану вартість як фіскальний
інструмент держави»

Виконавець:

студент Центру вечірньої форми
навчання
Маміствалов Давід

Науковий керівник:

к.е.н., доцент
Дубовик Ольга Юхимівна

Одеса 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ	
1.1 Економічна природа та значення ПДВ	6
1.2 Ретроспективний аналіз становлення та розвитку ПДВ	14
1.3 Проблеми стягнення ПДВ в Україні	23
РОЗДІЛ 2. ФІСКАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ СТЯГНЕННЯ ПДВ В УКРАЇНІ	
2.1 Механізм функціонування податку на додану вартість	29
2.2 Аналіз формування доходів бюджету за рахунок ПДВ	35
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ СТЯГНЕННЯ ПДВ В УКРАЇНІ	
3.1 Роль ПДВ у податкових системах зарубіжних країн	46
3.2 Шляхи реформування системи оподаткування податком на додану вартість в Україні	51
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63

ВСТУП

В даний час непрямі податки відіграють вирішальну роль у формуванні податкової політики держави і створенні правових основ ринкової економіки. В їх складі податок на додану вартість виступає одним з регуляторів перерозподілу суспільних благ і одним з основних і стабільних джерел надходження доходів у державний бюджет; а також способом розподілу податкового тягаря, що дозволяє дотримуватися економічної та юридичної рівності платників податків.

Невипадково, що проблеми вдосконалення оподаткування доданої вартості знаходяться в центрі уваги теоретиків і практиків, які поряд з окремими заходами щодо поліпшення процесу функціонування ПДВ пропонують крайні заходи аж до заміни податку на додану вартість податком з продажів. Однак все більшого значення останнім часом набуває вдосконалення процесу управління податком на додану вартість в рамках податкової політики підприємств.

Проблеми функціонування та реформування податку на додану вартість в Україні та за кордоном досліджувалися таким провідними науковцями як Данілов О. Д., Фліссак Н. П., Волков Д. О., Мельник В. М., Сліпець В. М., Гаєвська Л. М., Рибак О. С., Іванов Ю. Б., Соколовська А. О. та інші. Разом з тим залишається багато невирішених питань. Галузь досліджень тут досить широка. І метою кваліфікаційної роботи бакалавра є дослідження механізму нарахування та сплати ПДВ в Україні і розвинених країнах світу з ціллю розробки конструктивних рекомендацій по вдосконаленню його стягнення в Україні задля підвищення його фіскальної ефективності.

Реалізація поставленої мети обумовила необхідність вирішення таких завдань:

- визначити природу та економічну сутність податку на додану вартість;
- дослідити історичні аспекти становлення та розвитку ПДВ;
- визначити проблеми стягнення ПДВ в Україні;

- дослідити механізм функціонування податку на додану вартість в Україні;
- провести аналіз формування доходів бюджету за рахунок ПДВ;
- визначити роль ПДВ у податкових системах зарубіжних країн;
- сформулювати пропозиції щодо реформування системи оподаткування податком на додану вартість в Україні.

Об'єкт дослідження – механізм оподаткування доданої вартості в Україні.

Предмет дослідження – фінансово-економічні відносини, які виникають між державою, суб'єктами підприємницької діяльності і громадянами в процесі вилучення державою частини валового внутрішнього продукту у вигляді податку на додану вартість.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії. Дослідження здійснювалося з урахуванням вимог діалектичного методу пізнання, принципів системного та комплексного підходів. У процесі дослідження використовувались як загальнонаукові методи пізнання, так і спеціальні: аналізу і синтезу – для деталізації предмета дослідження та вивчення його функціональних і структурних складових; логічного узагальнення – для обґрунтування нових підходів до визначення складових елементів механізму справляння податку на додану вартість; статистичного аналізу – для вивчення, порівняння та оцінки тенденцій дії механізму справляння податку на додану вартість в Україні; графічний та побудови аналітичних таблиць – для наочного зображення результатів дослідження.

Інформаційну базу кваліфікаційної роботи складають Податковий кодекс України, законодавчі та нормативні акти з питань оподаткування в Україні, інструктивно-методичні документи Державної податкової служби України, звітні дані Державного комітету статистики України, Державної казначейської служби України, органів оперативного управління бюджетом,

наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, матеріали Інтернету.

Структура й обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота бакалавра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (52 найменування). Загальний обсяг роботи становить 68 сторінок. Робота містить 3 таблиці, 7 рисунків.

ВИСНОВКИ

Кваліфікаційна робота бакалавра містить узагальнені теоретичні та практичні аспекти справляння податку на додану вартість. Вирішення поставлених завдань є підставою для виділення й узагальнення основних результатів проведеного дослідження, що полягають у наступному:

1. У результаті дослідження еволюції розвитку ПДВ встановлено, що він був ведений у Франції в 1954 р. економістом М. Лоре. Потім ПДВ набув широкого поширення – спочатку в інших країнах Європи (кінець 60-х – початок 70-х рр.) і дещо пізніше – в країнах Азії, Африки і Латинської Америки. Нині податок на додану вартість стягується майже у 140 країнах, серед яких практично всі промислово-розвинуті країни. Близько 70% усього населення планети мешкає у країнах, де введений ПДВ, отже, 70% людства є фактичними платниками цього податку.

2. Досліджуючи сутність податку на додану вартість, встановлено, що ПДВ - це непрямий податок, що є частиною новоствореної вартості, утворюваної на кожному етапі виробництва або обігу, його сума входить до ціни продажу на товари (роботи, послуги), котру сплачує кінцевий споживач. Він має внутрішній "вбудований" механізм взаємної зв'язки платниками податкових зобов'язань. Він не знає дискримінації платників в залежності від їх ролі і місця в господарському процесі, ПДВ нейтральний по відношенню до переміщення товарів і послуг, розміщення ресурсів.

3. Найбільш важливі проблеми, пов'язані з обчисленням і сплатою податку, можна об'єднати в 3 великі групи - це адміністрування ПДВ, шахрайство з податком і обтяженість оподаткування.

4. На нинішньому етапі реалізації бюджетно-податкової політики ПДВ залишається вагомою складовою податкових надходжень держави. Він охоплює найбільшу кількість суб'єктів господарювання та є одним з основних джерел наповнення Державного бюджету України. Широка база оподаткування, яка включає не тільки товари, але й роботи і послуги, сприяє вагомому зростанню доходів держави від даного податку. Вилучення податку

на всіх етапах руху товарів сприяє рівномірному розподілу податкового тягаря між усіма суб'єктами підприємницької діяльності.

5. Роль ПДВ в доходах Державного бюджету України є визначальною. Ця форма оподаткування перетворилася у вагоме джерело формування державних доходів. Проте, ПДВ не приносить такого ж ефективного результату платникам податку, як державі, дещо напружує соціальне становище в країні, особливо це стосується сфери відшкодування цього податку, яке на сьогодні в Україні є однією із головних проблем його адміністрування.

6. При дослідженні фіскальної ефективності ПДВ проаналізовано рівень виконання планових показників стосовно надходжень ПДВ до бюджету з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) та з ввезених товарів на територію України.

В межах дослідження було проведено оцінювання фіскальної ефективності ПДВ за допомогою спеціальних показників: коефіцієнта збирання ПДВ, коефіцієнту ефективності ПДВ у ВВП, ефективної ставки ПДВ та продуктивності ПДВ.

Коефіцієнт збирання ПДВ в 2014 – 2018 роках в середньому був на рівні 1, що свідчить про поліпшення адміністративної ефективності фіскальних органів та удосконалення методики розрахунку потенційних надходжень.

Коефіцієнт ефективності ПДВ у ВВП демонструє рівень віддачі національної економіки. В останні два роки даний коефіцієнт суттєво виріс, так якщо в 2015 році він складав 0,45, то вже в 2018 році – 0,51. Зростання даного показника засвідчує те, що збільшується податковий тиск основної ставки на платників податку. Подальше його зростання дасть можливість зменшити ставку ПДВ без змін обсягів його надходжень.

За період з 2014 по 2018 рік ефективна ставка зросла з 12,3% до 15,4%. Поступове наближення ефективної ставки ПДВ до нормативної свідчить про підвищення ефективності процесу адміністрування ПДВ та рівномірності застосування ставки податку до бази оподаткування, яке досягається за

допомогою зменшення кількості податкових пільг та розширення кола платників податку.

За аналізуємих період продуктивність ПДВ невідмінно зростала і в 2018 році склала 77%. Це свідчить про те, що податкові надходження збільшувались не тільки за рахунок зростання бази, а й завдяки збільшенню рівня її використання.

7. Досліджуючи світовий досвід оподаткування податком на додану вартість визначено, що система адміністрування ПДВ Німеччини, Великобританії та Франції має велику кількість відмінностей із вітчизняною. Основними серед них є застосування диференційованих податкових ставок, визначення об'єкту оподаткування, застосування пільг з ПДВ тощо.

8. Враховуючи досвід нарахування та стягнення ПДВ у країнах-членах ЄС, визначено необхідність постійного проведення роз'яснювальної роботи серед платників податків та навчання і підвищення кваліфікації працівників податкових органів, а також стимулювання зростання податкової культури та формування позитивного сприйняття ПДВ його платниками.

Удосконалення справляння ПДВ у контексті майбутньої інтеграції України до ЄС та СОТ передбачає наступні кроки:

- У світовій практиці податок на додану вартість стягується на основі двох принципів: країни походження і країни призначення. В європейському союзі діє перший принцип у торгівлі між країнами, а в Україні сьогодні діє інший принцип. Тому удосконалення стягнення ПДВ за принципом "країна походження" виключає можливість незаконного отримання експортного відшкодування. Виходячи з того, що Україна прагне до позитивного значення чистого експорту, перехід на цей принцип дозволить збільшити надходження до бюджету від цього податку.

- Встановлено, що в перспективі доцільно поступово переходити до диференційованої шкали ставки ПДВ в залежності від загальної споживчої корисності (цінності) товару: товари першої необхідності - знижена ставка, усі інші товари - стандартна ставка. Відповідна практика давно і ефективно діє в

багатьох країнах Європи. Однак вітчизняний споживач чомусь змушений платити за більшість товарів першої необхідності завищену на суму податку ціну.

- Зниження ставки ПДВ можливе за рахунок ліквідації великої кількості пільг, що розширить базу оподаткування. Аналізуючи ситуацію з наданням пільг, слід зазначити, що із загальної кількості пільг в оподаткуванні пільги щодо ПДВ становлять близько 80%.

- Заміна діючої 0% ставки ПДВ на таку пільгу як "звільнення від оподаткування ПДВ", що не погіршить рівень прибутковості підприємств - експортерів та зробить недоцільним експортерів фіктивних товарів, прибуток яких - незаконне відшкодування.

- Скасування бюджетного відшкодування як явища. На сьогоднішній день існує проблема недосконалості механізму відшкодування податку на додану вартість, який дає можливість отримати відшкодування податку завдяки певним обліковим маніпуляціям.

Таким чином, проведене дослідження дало змогу виявити низку проблемних моментів у функціонуванні податку на додану вартість, що можуть стати предметом подальших наукових дискусій та досліджень. ПДВ - один з найважливіших для економіки України податків, що вимагає вдосконалення методики і практики стягування, і розробки пропозицій з вдосконалення справляння ПДВ з урахуванням забезпечення збалансованості інтересів держави і платників податків, що дозволить розширити податкову базу з ПДВ і підвищить ефективність податкового контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрютина Н. С. Добавленная стоимость и прибыль в системе микро– и макроанализа финансово–экономической деятельности / Н. С. Абрютина // Финансовый менеджмент. – 2017. – № 1. – С. 13–17.
2. Алексащенко С. Западноевропейская практика использования налога на добавленную стоимость / С. Алексащенко // Экономические науки. – 2019. – № 1. – С. 94–102.
3. Анализ фискальной эффективности НДС в Украине [Электронный ресурс] / сайт Экономика и финансы – Режим доступа до ресурсу: <http://portfinance.ru/ukraine-1.html>.
4. Аналітична записка “Напрями та механізми підвищення фіскальної та регулятивної ефективності ПДВ” [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України – Режим доступу до ресурсу : <http://www.niss.gov.ua/articles/247/>.
5. Андріяш М. М. Проблеми розвитку оподаткування податком на додану вартість країн ЄС/ М. М. Андріяш// Актуальні проблеми міжнародних відносин. –2014. – № 122. – с. 215-227.
6. Баранова В. Г. Податкова система: Навчальний посібник / Баранова В.Г., Дубовик О.Ю., Хомутенко В.П. та ін.; за ред. В.Г. Баранової. – Одеса: ВМВ, 2014. – 344 с.
7. Бойко Л. І. Порівняння податку на додану вартість та податку з обороту [Електронний ресурс] / Л. І. Бойко, Ю. А. Возіянова – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/biznes/2010_1/2010/01/100117.Pdf.
8. Бохенко О. С Напрямки реформування діючої в Україні системи справляння податку на додану вартість [Електронний ресурс] / О. С. Бохенко, С. В. Сковородько – Режим доступу до ресурсу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=58390>.
9. Бровенко М. О. Удосконалення системи непрямого оподаткування в сучасних умовах розвитку економіки [Електронний ресурс] / М. О. Бровенко,

- С. А. Клімовська – Режим доступу до ресурсу: http://www.rusnauka.com/29_DWS_2009/Economics/53718.doc.Htm.
10. Бюджетне відшкодування ПДВ: порядок визначення та отримання [Електронний ресурс] // Бухгалтер – Режим доступу до ресурсу: <https://buhgalter.com.ua/articles/details/338599/>.
11. Васильчук С.С. До проблеми характеристики видів непрямих податків в Україні / С. С. Васильчук // Митна справа, спеціальний випуск. – 2015. – С. 196-202.
12. Волков Д. О. Удосконалення системи непрямих оподаткування в контексті реформування державних фінансів України / Волков Д.О. // Економіка промисловості. — 2018. — № 4. — С. 28-36.
13. Гетманцев Д. О. Етапи розвитку непрямих оподаткування / Д. О. Гетманцев // Право і суспільство. – 2015 . - №5-2. – С. 129-142.
14. Горин В. Проблеми підвищення фіскальної ефективності податку на додану вартість / В. Горин // Галицький економічний вісник. – 2016. – № 2 (41). – С. 118–126.
15. Гринкевич С. С. Еволюція теоретичних поглядів на економічну природу та наслідки непрямих оподаткування / С. С. Гринкевич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2018. – Вип. 19.11. – С. 100-107.
16. Данілов О. Д. Податок на додану вартість: [навчальний посібник] / О. Д. Данілов. – К. : Видавничий дім “Комп’ютерпрес”, 2003. – 254 с.
17. Десятнюк О. М. Реформування механізму адміністрування ПДВ з врахуванням європейського досвіду / О. М. Десятнюк // Світ фінансів : наук. журнал ТНЕУ. – 2015. – Вип. 3.
18. Добавленная стоимость [Електронний ресурс] / сайт Бухгалтерского словаря – Режим доступу до ресурсу : <http://www.edudic.ru/buh/6682>.
19. Домовленості щодо співробітництва у сфері оподаткування в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс] / Департамент співробітництва з Європейським Союзом Міністерства економічного розвитку

і торгівлі України – Режим доступу до ресурсу:
www.ucipr.kiev.ua/userfiles/taxation.doc.

20. Дрига А. Б. Непрямі податки в системі регулювання суспільного добробуту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. / Дрига А. Б. – К., 2012. – 16 с.

21. Дяковський Д. А. Оподаткування доданої вартості в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. : спец. 08.04.01 / Дяковський Д. А. – Ірпінь, 2014. – 18с.

22. Замасло О. Т. Аналіз переваг та недоліків впровадження диференційованих ставок ПДВ в Україні / О. Т. Замасло, О. І. Оксенюк // Формування ринкової економіки. – 2014. – № 31. – С. 98–104.

23. Замасло О. Т. Зарубіжний досвід справляння ПДВ та можливості його використання в Україні / О. Т. Замасло, О. І. Оксенюк // Формування ринкової економіки в Україні. – 2013. – № 29 (ч. 1). – С. 183–189.

24. Какие схемы незаконного возмещения НДС используют мошенники [Електронний ресурс] / сайт Дело – Режим доступу до ресурсу : <http://delo.ua/businessman/kakie-shemy-nezakonnogo-vozmeshchenijands-ispolzujut-moshenniki-173042/>.

25. Кміть В. М. Напрями вдосконалення системи адміністрування ПДВ в Україні / В. М. Кміть, О. І. Оксенюк // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». – 2017. – № 32. – С. 308–313.

26. Кміть В. М. Проблеми відшкодування ПДВ в Україні та напрями їх вирішення// В. М. Кміть, О. І. Оксенюк // Формування ринкової економіки в Україні : науковий збірник. – 2018. – № 26. – С. 266–274.

27. Крисоватий А. І. Гармонізація оподаткування у парадигмі загальнодержавних інтересів / А. І. Крисоватий, Т. В. Кошук // Фінанси України. – 2016. – № 2. – С. 109–115.

28. Крисоватий А. І. Домінанти гармонізації оподаткування: національні та міжнародні вектори: монографія / А. І. Крисоватий, В. А. Валігура. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. – 248 с.

29. Кублікова Т. Б. Система казначейства: управління фінансовими

ресурсами: монографія / Т. Б.Кублікова, Е. І. Курганська. – Одеса: ОНЕУ, 2015. – 323 с.

30. Кублікова Т. Б. Управління інноваціями: теорія та практика: навчальний посібник / Т. Б. Кублікова. – Одеса: Астропринт, 2014. – 236 с.

31. Кулик П. Л. Ефективність адміністрування ПДВ в Україні / П. Л. Кулик // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2017. – № 7 (2). – С. 328–335.

32. Кучерявенко М. П. Податкове право України. Академічний курс: підручник / М. П. Кучерявенко. - К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Податкова єдність», 2008. - 701 с.

33. Лыкова Л. Н. Налоговые системы зарубежных стран: учебник для бакалавриата и магистратуры / Л. Н. Лыкова, И. С. Букина. — М.: Издательство Юрайт, 2015. — 429 с.

34. Лютий І. О. Податкова система: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Лютий І. О., Демиденко Л. М., Романюк М. В. та ін.; За ред. І. О. Лютого. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 456 с.

35. Міняйленко К. О. Економічна сутність прямого і непрямого оподаткування в Україні/ К. О. Міняйленко // Управління розвитком. - 2014. - № 5. - С. 101-103. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_5_46

34. Мараховська Т. М. Шляхи удосконалення справляння податку на додану вартість / Т. М. Мараховська // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2016. – № 4. – С. 149–154.

35. Мельник В. Вплив адміністрування податків на ефективність функціонування податкової системи / В. Мельник // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України. – 2016. – № 3. – С. 153–160.

36. Міжнародний досвід: адміністрування податків в Європі та в Україні [Електронний ресурс] / офіційний портал Державної фіскальної служби – Режим доступу до ресурсу : http://sfs.gov.ua/modernizatsiya-dpsukraini/povidomlenia_/2012_povidomlenia-modernizatsia/print-59283.html.

37. Озерчук О.В. Фіскальна ефективність непрямих податків в Україні / О. В. Озерчук // Наукові праці НДФІ. – 2018. - №2. – С. 60-70.

38. Оксенюк О. І. Адаптація національного законодавства з питань адміністрування ПДВ до європейських вимог / О. І. Оксенюк // Аналітично-інформаційний журнал “Схід”. – 2015. – № 6. – С. 115–120.
39. Оксенюк О. І. Аналіз елементів податку на додану вартість у Німеччині та динаміка надходжень до бюджету / О. І. Оксенюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2018. – Вип.24.8. – С.265-272.
40. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
41. Офіційний сайт Державного казначейства України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>.
42. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://sfs.gov.ua/>.
43. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.minfin.gov.ua/>.
44. Податковий кодекс України №2755-VI від 02 грудня 2010 року [Електронний ресурс] / сайт Верховної ради України – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-19>.
45. Попова Л. В. Налоговые системы зарубежных стран: учебно-методическое пособие / Л.В. Попова, И.А. Дрожжина, Б.Г. Маслов.- М.: Дело и Сервис, 2008. - 368 с.
46. Про затвердження Інструкції про порядок визначення країни походження товарів/послуг, оформлення та засвідчення сертифікатів відповідних форм : Рішення Президії Торгово-промислової палати України протокол № 21 (5) від 27 лютого 2002 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://ua-info.biz/legal/baseie/ua-xmtwnt.htm>.
47. Світовий О.М. Складові та структура доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК / О.М. Світовий // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки. - 2017. - № 4. - С. 94-102.

48. Стеблянко А. В. Міжнародний досвід оподаткування непрямих податків: окремі аспекти / А. В. Стеблянко, О. М. Резнік // Форум права. – 2015. – №4. – №4. – С. 266-272.[Електронний ресурс] - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.html_2015_4_48.pdf
49. Уллубієва К. К. Додана та додана вартість: сутність та взаємозв'язок понять в бухгалтерському обліку/ К. К. Уллубієва// [Електронний ресурс]-Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/1782/1/35.pdf>
50. Уллубієва К. К. Додана вартість як об'єкт бухгалтерського обліку та база обкладання ПДВ [Електронний ресурс]-Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/1400/1/39.pdf>
51. Чугунов І. Я. Непряме оподаткування в системі регулювання економіки / І. Я. Чугунов // Гроші, фінанси і кредит. – 2016. – № 1-2(1). – С. 61-64.
52. Шувалова Е. Б. Налоговые системы зарубежных стран: учебно-практическое пособие / Е. Б. Шувалова, В. В. Климовицкий, А. Т. Пузин. – М.: Изд. центр ЕАОИ, 2010. – 134 с.